

Gosztonyi Géza: A szociális munka fejlődése és megtorpanása Magyarországon

Videóról köszöntöm a konferencia valamennyi résztvevőjét! ¹

A rendelkezésemre álló 20 percben csak egyetlen gondolat, szinte felsorolásszerű kifejtésére lesz lehetőség, mégpedig arra, hogy: Vajon a konferencia témáját adó időszámban *fejlődésként vagy megtorpanásaként* írható-e le *szakmánk* újraépülésének 33 éves *változástörténete* (1985–2018)? Honnan, hova jutottunk? Hogyan képzeltük el saját szakmai szerepünket kezdetben, és mi jellemzi a szociális munka mai gyakorlatát? Mit mulasztottunk el és miért, és ebből milyen tanulságokat vonhatunk le a jövőre? (Az előadás vázlatát és a javaslati listát minden résztvevő számára lefénymásoltam.)

Ha egy Mars-lakó a magyarországi szociális munka mai állapotának társadalmi környezetéről szeretne tájékozódni, két antagonisztikusan szélsőséges véleményt találna a neten:

- a) Egyrészt a Nagycsaládosok Országos Egyesületének (NOE) maximális elégedettséget sugárzó sikerdeklarációját. Kardosné Gyurkó Katalin, az egyesület elnöke büszkén vállalja², hogy az EMMI³ stratégiai partnereként akár 2-3 napos gyakoriságú levelezésben vannak Novák Katalin államtitkárral.
- b) Másrészt Farkas Attila Márton cikkét, a 24.hu-n, „*Orbán eljuttatott minket a feudalizmusba*”⁴ címmel.

Az előbbi szerint minden rendben van, az utóbbi, keserűen ironizáló szerző szerint pedig:

„*adódna egy valódi ellenzéki program: jobbtudatszabadság, köztehermentesítés, népképviselés, ősiség megszüntetése [...] és hasonlók*”.

Szóval egy Mars-lakó bizony nagy bajban lenne, hogy kinek is higgyen. Hova is érkezett ő (és vele együtt mi): a mennybe vagy a pokolba? No és kedves konferencialátogató, Mars-lakó kollégák: szerintetek hogyan jutott el a szociális munka a mennybe és a pokolba *egyszerre*?

A jóléti állam nézőpontú klasszikus megközelítésben⁵ hatféle szerep fogalmazódik meg a szociális munkás számára:

1. Tanácsadó, esetszaki
2. Érdekképviseelő
3. Partner
4. Kockázat- és szükségletfelmérő
5. „Szociális bürokrata”
6. „Szociális rendőr”

Tapasztalataim szerint szociális munkás kollégáink 2018-ban a „*szociális bürokrata*” és a „*szociális rendőr*” szerep abszolút dominanciájára panaszkodnak. 1985-ben viszont egyikünk se ezt a jövőt képzelte magának, a szociális munka újraindulásának hajnalán.

¹ Elhangzott a Magyar Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesületének éves konferenciáján, „A múlt diktálja a jövőt” (*Harminc, illetve húsz év a családok és a gyermekek szolgálatában*), Siófok, 2018. október 8–9–10.

² Info Rádió, Aréna, 2018. 06. 20. 18:00 (2018 = A családok éve), <https://infostart.hu/arena/2018/06/20/kardosne-gyurko-katalin-a-nagycsaladosok-orszagos-egyesulete-elnoke>.

³ Emberi Erőforrások Minisztériuma.

⁴ <https://24.hu/poszt-itt/2018/07/31/fam-orban-eljuttatott-minket-a-feudalizmusba/>.

⁵ <https://www.gov.scot/Publications/2005/12/1994633/46336>.

Mint tudjuk, a lepapírozó *adminisztrálás* és a lefelé irányuló *kontroll* gyakorlása mindig is szakmai szerepkészletünk része volt. Napjainkra azonban valami nagyon nagy baj történt a szociális munkával, ha még a brit **Jones** és munkatársai is azt állapították meg, hogy:

„*Manapság sajnos gyakori, hogy a szociális munkások tevékenysége abban merül ki, hogy felügyelik, amint az emberek élete tönkremegy.*”⁶

Úgy tűnik tehát, hogy nem egy kizárólagosan magyar jelenséggel állunk szemben. A szociális munkát sokan tekintik a társadalmi kontroll egyik eszközének. Ez utóbbi két szerepkör azonban a szociális munkás számára a kliens-„*felszabadító*” szerep helyett inkább az „*elnyomó*”-t jelentheti, és ez esetben – szükségyszerűen – hűtlenül cserben kell hagynia azokat az értékeket, amelyekre szakmájának épülnie kellene (Jordan, Parkinson 2001; Jordan 2004)⁷. Vajon mi változtatta meg ilyen radikálisan a hazai szociális munka szerepkészletét?

1. A közösségre fókuszálás hiánya

Az IFSW⁸ által definiált szociális munkás fogalmat 2016. április 15-én végre a 3Sz⁹ is beillesztette a magyar *Etikai kódexbe*¹⁰, és ez így hangzik:

„*A szociális munka meghatározó szakmai céljai közé tartozik a társadalmi változás elősegítése, a társadalmi fejlődés, a társadalmi összetartozás, valamint az emberek hatalommal való felruházása és felszabadítása.*”

Megismétlem még egyszer:

a szociális munka meghatározó szakmai céljai közé tartozik a társadalmi változás elősegítése, a társadalmi fejlődés, a társadalmi összetartozás, valamint az emberek hatalommal való felruházása és felszabadítása.

Kérdezem: megvalósulnak-e ezek a célok a mai szociális munkában?

Sokan választottuk a szociális munkát a társadalmi igazságosság iránti elkötelezettségünk miatt, vagy legalábbis az emberek életének pozitív megváltoztatása érdekében. Ám úgy tűnik, hogy ebben az irányban ma egyre csak szűkülő lehetőségeket tapasztalhatunk. Munkánkat sokkal inkább:

- a felfelé igazodás (gyakran a politikai elvárások irányában),
- a szolgáltatások széttöredezettsége és gyakori átalakítása,
- a pénzügyi megszorítások és a források állandósult hiánya,
- a fojtogatóvá növekedett bürokrácia,
- a többszörösére emelt esetszámok,
- a sokszor teljesen használhatatlan teljesítménymutatók,
- és legfőképpen a kontrollelvárások határozzák meg.

E tendenciák sem új jelenségek. Ami új, az a dominanciájuk. S e folyamatnak az lett az eredménye, hogy a szociális munkások és ügyfeleik nemcsak hogy eltávolodnak egymástól, ha-

⁶ Jones, C., Ferguson, I., Lavalette, M., Penketh, L. (2004): Social work and social justice: a manifesto for a new engaged practice. <http://www.liv.ac.uk/sspsw/manifesto/Manifesto.htm>
<https://socialworkfuture.org/2015/11/05/manifesto-2004-the-foundations-of-swan/>.

⁷ Jordan, R., Parkinson, C. (2001): „Reflective practice in a process for the reappraisal of ASWs: an exploration of some inevitable resistance”. *Journal of Social Work Practice*, 15(1). 67–79.

Jordan, B. (2004): 'Emancipatory Social Work? Opportunity or oxymoron'. *British Journal of Social Work*, 34 (1). 5–19.

⁸ International Federation of Social Workers (Szociális Munkások Nemzetközi Szövetsége) <https://www.ifsw.org>.

⁹ Szociális Szakmai Szövetség, <http://3sz.hu>.

¹⁰ Szociális Szakmai Szövetség, Etikai Kódex, 10. old., <http://3sz.hu/sites/default/files/Etikai.pdf>.

nem klienseink sokszor kifejezetten *félnek* tőlünk, mert a szociálismunkás-ügyfél kapcsolatokat egyre inkább az ellenőrzés és a felügyelet jellemzi, s nem pedig az ellátás.

A szolgáltatások fejlesztéséről szóló, a szociális szolgáltatások felhasználói és a döntéshozók közötti *parbeszed* teljes hiánya tapasztalható, ami erősen megkérdőjelezi azt, hogy a döntéshozók valóban klienseik jólétének növelését tartják-e szem előtt. Miközben tudjuk, hogy a szociális munka – minden más szakmánál jobban – törekszik arra, hogy megértse a „közügyek” és a „magánproblémák” közötti kapcsolatokat, és mindkettővel (!) foglalkozzon is. Az általam vállalható szociális munka továbbra is olyan *értékek* köré épül, mint a demokrácia, a szabadság, az egyenlőség, a szolidaritás, a részvétel, az igazságosság, az elszámoltathatóság és a sokszínűség. A szociális munka újraéledése óta eltelt 33 év után is feszít a kérdés: miért nem sikerült elérnünk jóléti elképzeléseinket? És mi volt ebben a saját szerepünk?

Amikor 1985. február 28-án az *első* családsegítő szolgálat, nevezetesen a Terézvárosi Családsegítő Központ (a „Tecsakó”) a Hegedű utcában megnyitotta kapuit, majd a fővárosban, gyors egymásutánban még 9 hasonló intézmény, akkor komolyan elhittük, hogy a munkánk „küldetés”. Igen, ilyen patetikusan! S nyugodtan beszélhetek többes szám első személyben, hisz több száz kollégánk gondolkodott hasonlóképpen. *Társadalmimodell-építésben* gondolkoztunk, de a világmegváltó modellekről sajnos csak beszéltünk, terveinket nem sikerült átültetni a napi gyakorlatba. Sok remek dolgot megvalósítottunk, de elégedettek mesze nem lehetünk. Sőt!

1985-ben hamar felismertük, hogy a szociális szakma újraépítésének folyamatában valamenynyi, emberrel foglalkozó szakma tudására szükség van.

A társszakmák hatása a szociális munkára

Kezdetben (1985) a *pszichológia* tudománya érezhetően nagyobb hatással volt a magyar szociális munka gyakorlatára, mint pl. a szociológia, szociálpszichológia. Ebben az időben érkezett meg Magyarországra a humanisztikus pszichológia: *Carl Rogers* „kliensközpontú terápiaja”, „feltétel nélküli elfogadása” és *Thomas Gordon* „szülői (stb.) eredményesség” megközelítése. S ekkor nem vettük észre, hogy egyrészt az egyéni változtatás mellett legalább annyira fontos lenne közösségi változásokat elérni, másrészt – átugorva a mába – a humanisztikus pszichológia, egy tekintélyuralmi rendszer felé araszoló társadalomban jószerevével hatástalan.

A „társadalom mérnöke” nézőpontjából a *szociológia* és a *jog* válaszai egyszerűnek tűnnek: ha megvan a politikai akarat, akkor átalakítom a világot; miközben a szociálpszichológiai folyamatok ismerete nélkül nem is értem, hogy ez miért nem sikerül...

Meglátásom szerint ehhez egy nagyon speciális hazai jellemző is járult, amelyet – akkor – a politikai döntéshozókkal való felemelő együttgondolkodásként élt meg a szakma:

a rendszerváltó pártok csak a közös szándékokat nézték (vagyis azt, ami összeköt, és nem azt, ami elválaszt). Azzal azonban csak a rendszerváltást követő években szembesült a gyakorlatban is a szakma, hogy a kapitalizmus másként működik: beindult a privatizáció, és igen hamar meggyőződhattünk arról, hogy az anyagi és a kulturális tőkével rendelkező csoportok vannak nyerő helyzetben. Bármekkora is az együttérzés a rossz helyzetűekkel, valakinek „alulra” is kerülnie kell. *Ferge Zsuzsa* intő figyelmeztetését elfedte a rendszerváltás optimizmusa...

Szó sincs arról, hogy a hazai szociálismunkás-oktatás ne a legjobb forrásokhoz nyúlt volna, hisz ismertük a **pedagógia** legjobb és legfrissebb eredményeit is. Diákjainknak megtanítottuk **Paulo Freire** öntudatosítás-konceptióját¹¹, pedig az, alapvetően pedagógiai koncepció, nem pedig szociális munka. Illetve dehogyisnem! Paulo Freire célja – pedagógusként – az analfabetizmus felszámolása volt, amikor 6 hét alatt megtanította írni-olvasni a brazil szegényparasztokat úgy, hogy a földesuraik elleni petíciókat íratott velük. Freire ugyanis megtalálta a „tanuló” legerősebb tanulási motivációját, ami a mexikói zsellérek esetében az érdekeik érvényesítése volt. Egyúttal tehát megtalálta az *érdekérvényesítő* szociális munka célját is! Szóval megtanítottuk mindezt, de én – „*A Város Mindenkié*” csoporton kívül – egyetlen olyan hazai próbálkozásról sem tudok, ahol Freire filozófiáját sikerült volna – bárkinek is – a gyakorlatban érvényesítenie. Miközben számos ország gyakorlatában igazolták Freire koncepciójának adaptált alkalmazhatóságát.

2. A külföldi gyakorlathoz történő konkrét kapcsolódás hiánya

A „határtalan szociális munka” fogalmát elvekben ugyan deklaráltuk, de:

- 2.1. elképesztően kevés külföldi szakirodalmat **fordítottunk** le magyarra, és
- 2.2. a szociális munkások nagyon kis százaléka **beszélt** idegen nyelveket és olvasott szakirodalmat idegen nyelven.
- 2.3. Sosem vált szakmai normává, hogy a kollégák által külföldön megszerzett szaktudás itthon is széles körben **megismerhetővé** váljon, s emiatt ezek az egyénileg megszerzett tudások a továbbiakban is egyéni tudásmonopóliumok maradtak.
- 2.4. Később (az EU-s pályázatok időszakában) ez a hiány és távolság jelentősen csökkent, de itthon még az ún. „legjobb gyakorlatok” is csak egyedi pilotprojektekként maradtak meg, **hálózatként** kiépülésükre szinte sohasem fakadt kormányzati forrás. (Elég, ha a „Biztos Kezdet Program” gyerekházainak politikai szempontú átvételére utalok...)

3. Kliens-empowerment (jelentősége és feltételei)

Megtanítottuk szociális munkás diákjainknak az *empowerment* technikákat is. De csak elméletben. Arra már sehol nem maradt oktatói energia, hogy a tanultak gyakorlatba ültetésében is segítséget tudtunk volna adni számukra (és majdani klienseik számára).

Saját tapasztalatunk tanította meg nekünk, hogy a csoportszintű problémák esetén a tanácsadás/tájékoztatás szinte sose elegendő. (Ilyen volt pl. egy *laktósztrájk* kezdeményezése, még a tanácsi időszakban.)

Szívesen emlékszem vissza arra is, amikor megszerveztük a *szükséglakást igénylők érdekcsoportját*, amely végül azt eredményezte, hogy jó néhány önkormányzati tulajdonú bérlakás folyamatos bérbeadását, néhány évig, maguk a szükséglakást igénylők – mint civil szervezet – menedzselhették. Számos ehhez hasonló, *kis* léptékű eredményt említhetnénk az elmúlt 33 évből, de amiből *rendszerszintű* szolgáltatás fejlődött volna, olyat csak alig.

Azt ugyanis nem tanította meg nekünk senki (és nem is szerepelt egyetlen szakirodalomban sem), hogy klienseinkkel jelentős eredményeket akkor lehet (akkor tudunk) elérni, ha **közvetlen kapcsolatunk** van a helyi döntéshozókkal – pl. szakmai lobbicsoportként. Demokráciában persze erre nincs szükség (illetve nem úgy, mint nálunk), de diákjainknak azt nem tanítottuk

¹¹ Freire, P. (1970/2000): *Pedagogy of the Oppressed*. New York, Continuum. Úgy tudom, magyarul még egyik műve sem jelent meg.

meg elég jól, hogy a gyakorlatban miként (szak)politizáljanak, miként erősítsék klienseiket egy „*illiberális demokráciában*”¹², hisz ebben mi is tanácstalanok voltunk és vagyunk ma is. Kérdés tehát, hogy lehet-e bármilyen – rendszerszintű – szakmai eredményt elérni a megfelelő döntéshozói szinttel való intenzív kapcsolat nélkül? Erre a kérdésre ma már az a válaszom: nem!

4. A politizálásmentes szociális munka ígérete

Talán legsúlyosabb szakmai hibáknak tartom, hogy sokáig azt tanítottuk: a szociális munkás munkájának *politikaszemlegesnek* kell maradnia azért, hogy lényegében *bármilyen politikai* orientációjú klienst segíteni tudjon (mint ahogy bármilyen vallásút, neműt, korút stb. is). Valóban nincs közünk klienseink politikai állásfoglalásához, hiszen végül is nem szavazni tanítjuk meg őket, hanem problémákat megoldani.

Aktív, szakmai lobbicsoportok hiánya

De pl. a „pártpolitizálás-mentes szakmai munka” érvényre juttatása miatt nem építettük ki a szakma fejlődéséért küzdő *szakmai, parlamenti lobbicsoportokat*. Túl sokáig vártuk azt, hogy majd a politikusok megszólítanak minket, s hogy majd úgyis szükségük lesz a mi szakértelmünkre. Hát nem volt. Vagy csak valóban nagyon sokára.

Az egymást követő parlamenti választások után minden esetben tereplátogatásokra fókuszáló, szakmai napokat tartottunk, az érdeklődő képviselők számára. De annyira amatőr módon csináltuk, hogy az amúgy is társadalmilag érzékeny képviselőkön kívül más sose jelent meg. Tehát azt sikerült érzékenyíteni, aki már amúgy is érzékeny volt. És itt is jól érezhető a külföldi kapcsolatok hiánya: s ahogy politikusainkat mindenféle szervezetek megtanították, hogy hogyan kell elérni az embereket, hogyan kell szónokolni stb., úgy a szociális munkás szakma nem kért és nem is kapott ilyen segítséget. Pedig kaphatott volna.

A választásokat megelőzően a 3Sz szakmai vitára szokta hívni a pártok szakpolitikusait. Ám ahogy az érdemi vitákat a nagypolitikában felváltotta a „folytatjuk” semmitmondása, úgy e szakmai párbeszédnek is szép lassan elhaltak az évek során.

Szakmafejlesztő kutató/elemző csoportok hiánya

Ám a politikai döntéshozók se hagyták, hogy tanuljunk a szakmai hibákból. Itthon egyetlen egyszer se sikerült olyan szakmai csoportot létrehozni, amely például az angliai szociális munka fejlődését alapvetően meghatározta. Ilyen volt a Kilbrandon- (1964), Seebohm- (1968), Barclay- (1982) és a Griffiths-jelentés (1988), mely *független vizsgálattal* elemezte ki a legnagyobb publicitást kapott, kudarcos esetekben elkövetett szakmai hibákat és tett szakmafejlesztő javaslatokat.

E jelentések mind azt bizonyították, hogy az emberekkel nemcsak mint egyénekként, hanem mint adott közösségek tagjaival kell foglalkoznunk, és segítenünk a közösségek tagjait annak megfogalmazásában, hogy milyen körülmények között élnek, és azon hogyan tudnak változtatni. S ez utóbbihoz nélkülözhetetlen a különböző *szintű* (családi, helyi, országos) kérdések fontosságát felismerni és megfogalmazni.

¹² Orbán Viktor miniszterelnök 2014. július 26-án beszélt először az „illiberális állam”-ról, Tusnádfürdőn. <https://www.youtube.com/watch?v=PXP-6n1G8ls>, 24:24.

Úgy vélem, hogy az elkövetkező időszak egyik fontos megoldandó kérdése lehetne a hazai szolgáltatások felhasználói és a szociális munkások közötti kapcsolat jellegének megváltoztatása: a **valódi részvétel biztosítása**.

Gondolom ezt azért, mert ha itt csupán egy bekezdésben (majd egy további cikkben ennél jóval részletesebben kifejtve) megpróbálnám megválaszolni a bevezetőben feltett kérdést, nevezetesen, hogy a szociális munka egyetemes értékrendje szerint miben fejlődött, miben torpant meg, miben változott meg nem kívánatos módon a hazai szociális munka az elmúlt 30 évben, akkor úgy látom, hogy ahova eljutottunk 2018-ban, azt aligha lehetne másként definiálni, mint hogy amit a jelen magyar (és azon belül a szociális) kormányzat tesz az biopolitika, azaz jóléti rasszizmus¹³. Szívből sajnálom, hogy ennek kifejtése most nem fér bele a számomra biztosított időkeretbe, de addig is, míg sikerül papírra vetnem, több mint érdemesnek tartom elolvasni *Nagy Veronika* az Angliába átvándorló romákkal kapcsolatos, 400 oldal terjedelmű, sajnos ma még csak angolul olvasható PhD dolgozatát: „*Crime Prevention, Migration Control and Surveillance Practices Welfare Bureaucracy as Mobility Deterrent*”.

Az elmúlt 33 évben sokféle gondolkodású kolléga, sokféle szemlélettel végezte a munkáját. Ezeket a megközelítéseket 6 típusba lehetne sorolni:

(1.) Jóléti szemlélet → (2.) Professzionalista szemlélet → (3.) Fogyasztói szemlélet → (4.) Menedzseri szemlélet → (5.) Részvételi szemlélet → (6.) Konstruktív szociális munka.

Én azt tapasztaltam, hogy az elmúlt 33 évben e szakmai **szemléletmódok** közül legkevésbé ez utóbbi kettő nyert teret a hazai gyakorlatban. Pedig – a külföldi tapasztalatok szerint – érdemes lenne ezekre is fókuszálni. Még akkor is, ha a jelen politikai/kormányzati feltételrendszerek nem ezt támogatják. A felhasználók pozícióját azonban leginkább ezzel a módszerrel lehetne erősíteni, és a részvételi megközelítés tűnik a leginkább alkalmazhatónak az erősen központosított rendszerekben...

Tehát a **részvételi megközelítést és a konstruktív szociális munkát** ajánlom mindannyiunk számára, lehetséges cselekvési irányként.

Egy kettészakadó társadalomban a szociális munka szociálpolitikai szerepe kiemelt fontosságú. Vallom, hogy a szociális munkának mindenképp foglalkoznia kell a szegények és a marginalizálódott alsóbb osztályok alávetettségével, a kirekesztődés alóli felszabadításával¹⁴, öntudatra ébresztésükkel. Ennek elérése érdekében:

1. **Kapcsolódjunk erősebben a külföldi gyakorlatokhoz!**

(1.1.) Biztosítson az EMMI forrást **szakfordításokra** és (1.2.) **nyelvtudásunk** fejlesztésére!

(1.3.) Terjesszük közösségi szakmai fórumokon és honlapokon az egyénileg megszerzett szakismereteinket, tapasztalatainkat!

2. **Ne csak a szakmai részterületekre (a specializálódásra) koncentráljunk, hanem a szociális munka egységességére!**

A szakma 33 éves fejlődése során az általános megközelítés helyett a folyamatos specializálódás zajlott annak érdekében, hogy minden szakmai részterület megfogalmazhassa önmagát, és hogy némi többleterőforráshoz juthasson. A közösségi munka tevékenység-szerkezetébe klasszikusan beletartozó feladatok közül – speciálisan hazai ízként – már lekanyarított egy-egy darabot a „falugondnok”-modell országos térnyerése, a fehérgalléros „nonprofit menedzsment” megszerveződése és a „társégfejlesztési programok”-ban üzletet találó néhány szociális magánvállalkozás. De mind a mai napig nem tisztáztuk eléggé a

¹³ A szerző véleménye nem jelenti a szerkesztőség álláspontját. (Szerk.)

¹⁴ Ferraro, E. (2003): „From Pavement to Piazza: Grassroots Social Work to Counteract the Globalization of Marginality”, *Social Policy and Administration*, 37. 198–217.

népművelőből közösségfejlesztővé átalakult szakma és a közösség szervezés egymáshoz való viszonyát sem.

Az egységes szociális munka szempontjából fontos lenne a szakma és a politika viszonyrendszerének átalakítása: fogalmazzuk meg tehát szakmai **közös** követeléseinket, a politikai szférával szemben!

3. Valósítsuk meg a **szakpolitizáló** szociális munkát!

A helyi szakpolitizálás egyik legsikeresebb példjaként emlékszem a **Sulinova** programra, melyben az iskolák akkor kaphattak extra pénzt, ha roma és fogyatékkal élő diákokat is felvettek diákjaik sorába. De csak akkor juthattak hozzá a támogatáshoz, ha megszervezik a „helyi nadrágos emberek” (= a helyi notabilitások) csoportját, és azok közösen részt vesznek a társadalmi problémákról, ezen belül kiemelten a romák és a fogyatékkal élők helyzetét elemző, érzékenyítő tréningen. Ez volt az a szempont, amely a fenntarthatóságot biztosította, hisz jól tudjuk, hogy mivel „senki se próféta a saját hazájában”, az efféle kezdeményezéseket már túl sokszor hiúsította meg a helyi notabilitások ellenállása. A **Sulinova** program egészével is ez történt: úgy elfújta az „illiberális kormányzat”¹⁵, mintha ez a hatalmas munka meg sem született volna.

(3.1.) Szervezzünk tehát aktív, szakmai **lobbics** csoportokat, és (3.2.) szakmafejlesztő, kutató/**elemző** csoportokat!

(3.3.) Várjuk el az EMMI-től a sikeres programok országos **elterjesztését** (a hálózatosodást)!

4. Állítsuk a **kliens-empowermentet** a fókuszba! Olyan programokkal, melyek bizonyítottan a legjobban erősítik klienseink öntudatát.

Így például (4.1.) a „mikrohitelezést”, (4.2.) az **adósságkezelést**, (4.3.) a **kisvállalkozásfejlesztést** és (4.4.) a **tapasztalati szakértő képzést!**

(4.5.) Fókuszáljunk a kliensközösségekre, a **közösségi szociális munkára**, mely magába foglalja:

- a kollektív önségítést,
- az önkéntességet,
- a felhasználókra és a helyi közösségekre építő szolgáltatások erősítését,
- a helyi beágyazottság növelését,
- a felhasználók helyzetének erősítését,
- a fokozott párbeszédet a szolgáltatásokról,
- és a nagyobb felhasználói kontrollt a szolgáltatások tervezésében és megvalósításában!

Tehát a klienseket a saját helyi közösségeikkel együtt kell látnunk, rájuk mint a helyi **közösség** tagjaira kell tekintenünk. Summa summarum: a közösségi részvétel lehet az eszköz, amely eséllyel megváltoztathatja a mai zsákutcás szociálpolitikai gyakorlatot, amely hovatovább már csak így lesz összegezhető: **„Jog nincs, csak kegy.”**

A mi dolgunk, hogy jog is legyen, ne csak kegy!

A közösség szervezés hazai és külföldi gyakorlatáról információk, tanácsok, javaslatok kaphatók:

név: **Varga Máté** (Civil Kollégium Alapítvány)
e-mail: matev@cka.hu

Gosztonyi Géza
gosztonyi.geza@gmail.com

¹⁵ Lásd: 12. sz. lábjegyzet.